

De Verlorenen

De twee Berlijnse romans van Christopher Isherwood

Nawoord van Nils Buis bij *Meneer Norris neemt de trein*

BRON: *Meneer Norris neemt de trein*, Uitgeverij Schokland, januari 2024

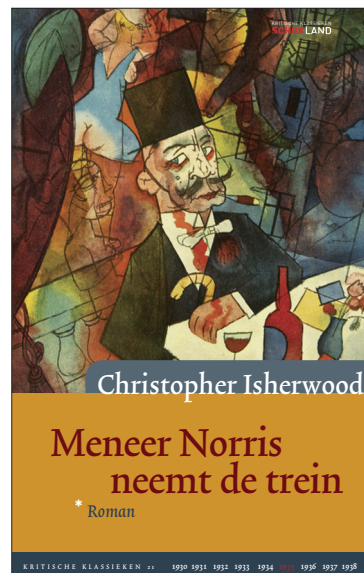
Door Nils Buis

In maart 1929 bracht de jonge Britse schrijver Christopher Isherwood — toen vierentwintig jaar oud — voor het eerst een kortstondig bezoek aan Berlijn. Hij werd daartoe aangespoord door zijn vroegere schoolvriend Wystan Auden, die daar na zijn afstuderen een jaar verbleef. Het was het begin van een fascinatie die bijna een decennium zou duren.

Hoewel hij voor de buitenwereld beweerde dat hij in Berlijn vooral kennis wilde maken met de antropoloog John Layard, een volgeling van de revolutionaire Amerikaanse psycholoog Homer Lane van wie Auden bijzonder onder de indruk was, was de werkelijke reden een andere: jongens. Zoals hij later in zijn autobiografie over zijn Berlijnse jaren *Christopher and his kind* (1976) bekende, betekende Berlijn ‘jongens’ en die stonden op hun beurt weer voor het leven dat hij werkelijk wenste te leiden. Isherwood was — net als Auden — homoseksueel en beleefde Berlijn, met zijn veel toleranter klimaat dan het puriteinse Engeland, als een persoonlijke bevrijding. Hij bezocht er nichtenbars, cabarets, nachtclubs en bordelen en dompelde zich onder in het warme bad dat het Berlijn ten tijde van de Weimarrepubliek hem bood.

Isherwoods eerste bezoek duurde slechts een week, maar smaakte naar meer. In de zomer bezocht hij Auden nog een keer en bij zijn derde bezoek — eind november van dat jaar, Auden was inmiddels terug in Engeland — stelde hij al geen limiet meer aan de duur van zijn verblijf, het zou zelfs wel op emigratie uit kunnen draaien. Hij had zijn medicijnenstudie eraangegeven en had volgens eigen zeggen bij de Duitse pascontrole de beambte naar waarheid kunnen antwoorden: ‘Ik ben op zoek naar mijn thuisland en ben gekomen om te kijken of dit het is.’

Isherwood had op dat moment al zijn eerste roman gepubliceerd, *All the Conspirators* (in 1928 door Jonathan Cape) en in hetzelfde jaar verschenen de eerste gedichten van Auden in druk. Met Stephen Spender, die hij via Auden had ontmoet en Edward Upton, met wie hij op de kostschool al bevriend was geraakt en voor de rest van zijn

leven bevriend zou blijven, vormde het viertal een nieuwe veelbelovende groep in de Engelse literatuur, die bekend werd onder de naam ‘Auden Generation’.

Enmaal in Berlijn zette hij zich, tussen het geven van Engelse lessen door, aan het voltooien van zijn tweede roman, *The Memorial*, die uiteindelijk in 1932 werd gepubliceerd bij de Hogarth Press van Leonard en Virginia Woolf. Ondertussen hield hij consciëntieus een dagboek bij. De gedachte om ooit verhalen te schrijven over de stad en mensen die hij er had leren kennen had inmiddels stevig bij hem postgevat. Zijn dagboekfragmenten werden steeds langer en leverden hem uiteindelijk veel materiaal voor wat zijn twee Berlijnse romans zouden worden: *Mister Norris changes trains* (1935) en *Goodbye to Berlin* (1939).

Er ging een lange worsteling aan vooraf voordat het zover was. Aanvankelijk was Isherwood van plan een ‘grote’ Berlijnse roman te schrijven. De titel had hij al klaar: *The Lost* (*De Verlorenen*). Die titel sloeg in de eerste plaats op de Duitse massa die, na de aanvankelijke stabiliteit die de na-oorlogse Weimarrepubliek had geboden, bijna stuurloos de toekomst in werd gedreven. In het begin van de jaren dertig was er van die redelijk stabiele situatie niet veel meer over. Berlijn was de hoofdstad geworden van een natie die na de grote economische instorting zo goed als failliet was. Er waren ongeveer zes miljoen

werklozen in heel Duitsland, de communisten probeerde munt te slaan uit de situatie, maar het nationaal-socialisme rukte nog veel sneller op. Maar *The Lost* sloeg ook op degenen die door de steeds groter wordende invloed van de nazi's reeds als slachtoffers van het toekomstige Derde Rijk werden gebrandmerkt (Bernard Landauer in *Goodbye to Berlin*) en de vele randfiguren waar het kosmopolitische Berlijn zo'n aantrekkingskracht op uitoefende (Sally Bowles in *Goodbye to Berlin* en Arthur Norris in *Mister Norris changes trains*).

Op 23 mei 1934 schreef Isherwood in zijn dagboek: 'Ik ben vastgelopen. Ik kan *The Lost* niet schrijven.' Uiteindelijk bleken er te veel verschillende personages in zijn 'reusachtige roman' rond te lopen, die hij niet in een samenhangende plot kon onderbrengen. De oplossing lag erin om de roman te ontdoen van alle overbodige bijfiguren en zich te concentreren op één hoofdpersoon: Arthur Norris, voor wie zijn vriend Gerald Hamilton model stond. In augustus leverde hij zijn manuscript in. De titel was nog steeds *The Lost*, maar kort voor de publicatie in 1935 (weer bij de Hogarth Press) veranderde hij het na rijp beraad in *Mister Norris changes trains*. Het resterende materiaal leverde hem nog een drietal korte verhalen op die samen met drie dagboekfragmenten in 1939 onder de titel *Goodbye to Berlin* verschenen. Een aantal van die verhalen verscheen eerder in het door John Lehman geredigeerde tijdschrift *New Writing*. Het verhaal Sally Bowles, over misschien wel Isherwoods bekendste personage, verscheen in 1937 als afzonderlijke uitgave. Deze ingewikkelde ontstaansgeschiedenis is er de oorzaak van dat een aantal van de personages soms onder dezelfde, soms onder een andere naam voorkomt in beide boeken.

Meneer Norris neemt de trein, zoals de Nederlandse titel luidt, leest als een schelmenroman. De verteller, William Bradshaw, ontmoet in de trein van Amsterdam naar Berlijn de nerveuze, oudere Arthur Norris. Het is het begin van een curieuze vriendschap, die zich laat lezen als een zoektocht, zowel voor de lezer als voor de verteller, naar wie deze meneer Norris nu eigenlijk is. Vanaf dat moment raakt Bradshaw verward in een reeks ongewone gebeurtenissen, waarin meneer Norris steeds de hand schijnt te hebben. Zo raakt hij verzeild op een orgastisch oudejaarsfeest, gaat hij op skivakantie in Zwitserland en is hij aanwezig bij een communistische bijeenkomst waar de arbeiders hun solidariteit met de Chinese slachtoffers van de Japanse agressie betuigen. Hij komt in contact met uiteenlopende figuren als de Berlijnse communistenleider, een homoseksuele baron en het hoertje Anni-met-

het-zweepje, die met enige regelmaat de fetisjistische seksuele behoeften van meneer Norris bevredigt, chanteurs en hun slachtoffers. Overal duikt meneer Norris op, als organisator of als doelwit van deze handelingen, die de verteller aanvankelijk niet kan verklaren.

Het Berlijn van 1933, de opmaat naar de Machtübernahme, de weke schurk meneer Norris, zijn smoezelige zaakjes en zijn merkwaardige kennissenkring, het voortdurend wisselen van bondgenoten en politieke partijen krijgen in levendige details gestalte. Pas tegen het einde, als meneer Norris voor het laatst de trein neemt, vallen de puzzelstukjes in elkaar.

Het duurde tot 1969 voordat er een Nederlandse vertaling verscheen, in de Salamanderreeks van Uitgeverij Querido. Iets later, in 1971, verscheen *Afscheid van Berlijn*, eveneens als Salamander. In 1980 verschenen van zowel Meneer Norris neemt de trein als van *Afscheid van Berlijn* een tweede druk in de zogenaamde 'vlaggetjesreeks' van Querido. *Afscheid van Berlijn* beleefde zelfs in 1981 nog een derde druk. Volgens vertaler Willem van Toorn was dit vooral de verdienste van uitgever Reinold Kuipers van Querido, die een groot bewonderaar was van Isherwood en het aandurfde om de twee boeken die ruim dertig jaar daarvoor in het Engels waren verschenen onder het stof vandaan te halen en in het Nederlands uit te geven.

Nu, bijna een halve eeuw later, verschijnen beide titels opnieuw in de reeks Kritische Klassieken en blijken ze niets aan amusementswaarde en actualiteit te hebben ingeboet.

Nils Buis is redacteur bij Uitgeverij Schokland.